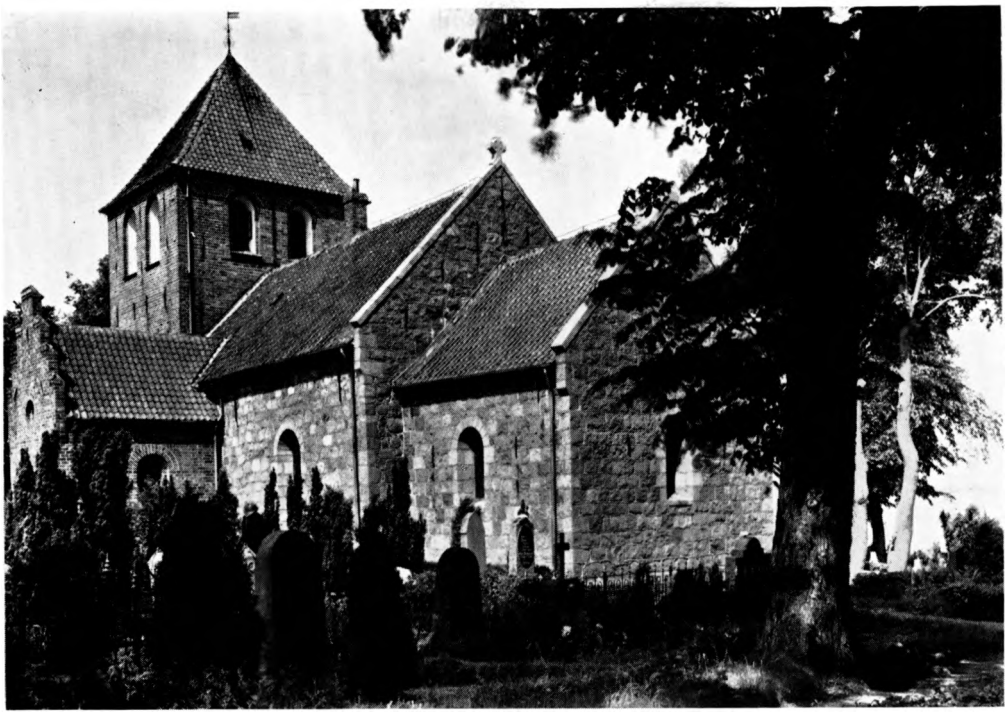

Fig. 1. Lille Lyngby. Ydre, set fra sydøst. Gertrud Købke Knudsen 1947

LILLE LYNGBY KIRKE

STRØ HERRED

Kirken nævnes 1432 som viet Treenigheden[1]. 1324 henlagdes kirken, som netop var ledig ved sognepræstens død, med samtykke og tilslutning af patronerne, med alle dens rettigheder, frugter og tilliggender til Æbelholt klosters brødres bord på den betingelse, at der indsattes en evig vikar til sognets betjening, og under forbehold af de biskoppelige rettigheder på alle punkter[2]. 1567 talte sognet 47 tiendeydere[3]. Sammen med annekset Ølsted henlagdes kirken 1754 til stiftet mod en årlig afgift til sognepræsten på 83 rdl., da denne hidtil havde været beneficeret med kirken[4]. Kirken var herefter stiftskirke indtil 1. jan. 1950, da den overgik til selveje. Ved kongelig resolution af 20. jan. 1933 sammenlagdes sognet fra 1. febr. s.å. med Skævinge.

†*Kapel.* Angående en kapelruin i »Capel Skoven« ved Melose og tilhørende Æbelholt kloster, se p. 1391, 1417.

Sagn. Til kirken er der knyttet flere af de sædvanlige vandresagn: at materialerne om natten flyttedes til det nuværende sted, at en trold kastede sten mod kirken, og at tårnet blev revet ned om natten, så man til sidst nøjedes med en tagrytter[5].

Kirken ligger smukt i byens nordøstre udkant, hævet over dens lave stråtækte tage, på vestenden af en brink, der umiddelbart nord for det gamle norddige falder brat mod Arresøens søndre bred. Omkring 1890 udvidedes kirke-

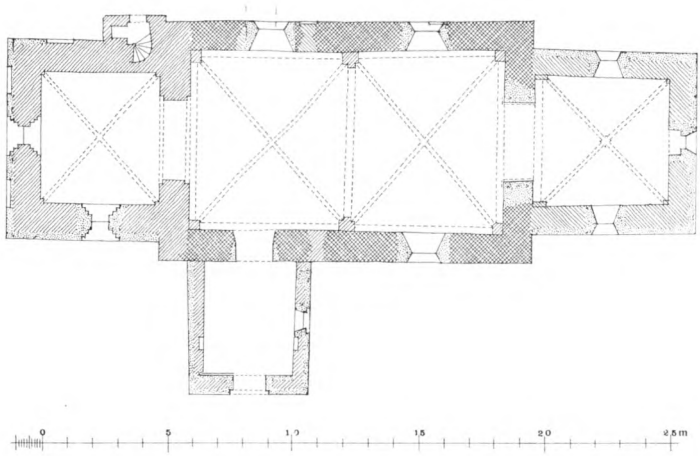

Fig. 2. Lille Lyngby Plan. 1:30. Målt af M. Brahde 1957. Tegnet af El. M. 1971.

garden (tilsyneladende for første og eneste gang) mod søen med et areal, som på alle sider var omgivet af et højt, beplantet gærde (sml. landsbyplanen 1786, fig. 17), men som krævede et stort planeringsarbejde[6]; kun på udvidelsens sydvestside rejstes en mur.

Kirkegårdens gamle del hegnes nu som i 1600'rne af hvidtede mure, der følger terrænets kraftige bevægelse og er mere eller mindre jorddækkede indvendig. Murene er omsat flere gange og består nu af kløvsten og nyere tegl. Kun i syd og vest findes stærkt flikkede munkestensmure på en flere skifter høj kampestenssokkel; et kort stykke ved sydvesthjørnet har udvendig savskifte og en støttepille. Et stykke kløvstensmur nær nordvesthjørnet har munke- og nonne-tag, resten vingesten. Lidt inden for muren står hist og her store elmetræer, som tidligere indgik i en sammenhængende række kirkegården rundt.

Indgange. En østre låge med piller og rundbue, fornyet 1893 i munkesten[6], førte til præstegården; den er nu tilmuret og på kirkegårdssiden anbragtes 1944 et stenkrucifiks udført af billedhugger C. J. Baumbach. Hovedindgangen i syd, køreport mellem fodgængerlåger, består af fire tagformet afdækkede piller af små, røde sten og tremmefløje. En vestre indgang er nævnt 1736[7].

Et monumentalt *ligkapel* opførtes på den gamle kirkegårds nordøsthjørne 1895—96[6].

†*Kirkeriste*[7] i vest og syd er nævnt 1736—37.

En †*kirkelade,* nævnt første gang 1614[8] og brændt 1798, omtales 1716[7] som bestående af »12 fag hus« tækket med ny langhalm. Kirkeladen lå sandsynligvis vest eller nordvest for tårnet, hvor landsbyplanen fra 1786 viser en lang længe; hullet i kirkegårdsmuren efter den brændte lade blev lukket 1802[9].

Kirken, der ikke er den første på stedet, består af romansk skib, som næppe kan være ældre end o. 1175—1200, et i senmiddelalderen ombygget kor, et

Fig. 3. Lille Lyngby. Ydre, set fra nordøst. Hude fot.

senmiddelalderligt tårn med pyramidetag fra 1797, og et våbenhus, som muligvis stammer fra 1500'rne. Orienteringen har nogen afvigelse til syd.

†*Kirke* af træ(?). Forud for stabiliseringen af kor, skib og tårn gennemførtes der 1961 en række prøvegravninger langs fundamenternes yderside[10]. Herved afdækkedes talrige begravelser, hvoraf hovedparten hører sammen med stenkirken. Fem af gravene lå ind under fundamenterne på en sådan måde, at de må henføres til en ældre bygning på skibets plads. Det samme gælder en del skeletrester, søm indgår i fundamenternes fyldlag. En grav fandtes under skibets sydøsthjørne, to under sydmurens midte og to under nordmurens østende; begge de sidstnævnte steder lå gravene i hinandens forlængelse og så langt inde under muren, at den eventuelle trækirkevæg, de kan være nedlagt imod, har stået 80—100 cm bag henholdsvis syd- og nordmurens sokkelforside.

Korets middelalderlige ombygning synes ikke at have berørt sokkelskiftet, der ligesom på skibet er sat af sparsomt tilhugne kvadre med *hulkant.* Fra skibets østhjørner følger sokkelskiftet terrænets fald vestover. Det oprindelige byggemateriale er for skibets vedkommende store, flade *kampesten,* støbt i høje skifter mellem store *hjørnekvadre* af granit, og med vinduer og døre af *frådsten* og lidt faksekalk. Urørt murværk ses kun fra våbenhusets tagrum og i over-

væggene, begge steder dækket med 1—1,5 cm tykt puds, som næsten skjuler stenene. Skibets romanske murhøjde er ca. 5,7 meter.

Undersøgelsen 1961 gav gode oplysninger om *fundamentets* opbygning under østenden af skibets nordmur. Det er ca. 1 m højt, opbygget i tre skifter, af kampesten, granitflækker og andet fyld, således at stenene i hvert skifte er omhyggeligt pakket og afrettet med mindre sten. Nederst er der benyttet tre rækker meget store sten ved siden af hinanden og springende 60—70 cm frem for murfladen. Derpå følger et næsten lige så bredt lag af mindre sten, og øverst det afretningslag af flade sten og flækker, som danner basis for sokkelkvadrene.
— I afretningslaget under sokkelskiftet blev der iagttaget adskillige små, røde teglstumper, som ifølge indberetningen skal stamme fra opførelsen.

Vinduer og *døre.* På skibets nordmur ses øvre del af to omkring 80 cm brede, højtsiddende vinduer med uregelmæssige kilestensstik; de synes først at være tilmuret 1868[11] og står (siden 1883) som 10 cm dybe blændinger.

Skibets norddør, hvis ydre bredde er ca. 120 cm, er tilmuret og delvis ødelagt af et nyere vindue. Syddøren er i brug, men anslaget og lidt af de smige karme er borthugget o. 1906[12]. Døren, som helt synes sat af frådsten, skiller sig ikke ud fra egnens type. Den er høj og rundbuet, med ydre stik af ret små og indre stik af store, uregelmæssige, kiledannede sten; de omslutter henholdsvis et 15 cm fordybet frådstenstympanon (der siden dørens udvidelse hviler på en stenbjælke) og et dybtliggende spejl, muret af tynde flager på to otte—ti cm tykke egeplanker.

Den brede, noget fladtrykte *triumfbue* med skråkantsokkel og kragbånd stammer antagelig fra 1665, da Thomas murmester fik betaling for »at rive imellem koret og kirken ... og udi hvælvingen igen at hjælpe«[13].

Af taggavlene er kun den over triumfmuren bevaret, under taget stærkt flikket og pudset, over kortaget skalmuret 1883 (sml. koret). Der er ingen spor efter skibets loftsbjælker, og det er derfor sandsynligt, at de har ligget på murkronen.

Tilføjelser øg ændringer. I senmiddelalderen gennemførtes store byggearbejder, hvoraf korombygningen formentlig var den første, hurtigt efterfulgt af en fornyelse af skibets vestgavl i sammenhæng med rejsning af tårnet og den næsten samtidige overhvælvning af skibet. Eftersom koret ikke blev udvidet, er det sandsynligt, at ombygningen her — og i skibets vestende — er foranlediget af en ustabil jordbund, hvis indvirkning på murværket kan følges gennem århundreders reparationer frem til sidste restaurering.

Korets ombygning og overhvælvning. Takket være A. Clemmensens måleblade (1876) til tegningerne i Stiftslandsbykirker og den fig. 4 viste opmåling af koret før dets totale skalmuring 1883[11] får man et godt indtryk af det arbejde, der blev udført i senmiddelalderen. Kun soklen og nogle hjørnekvadre synes

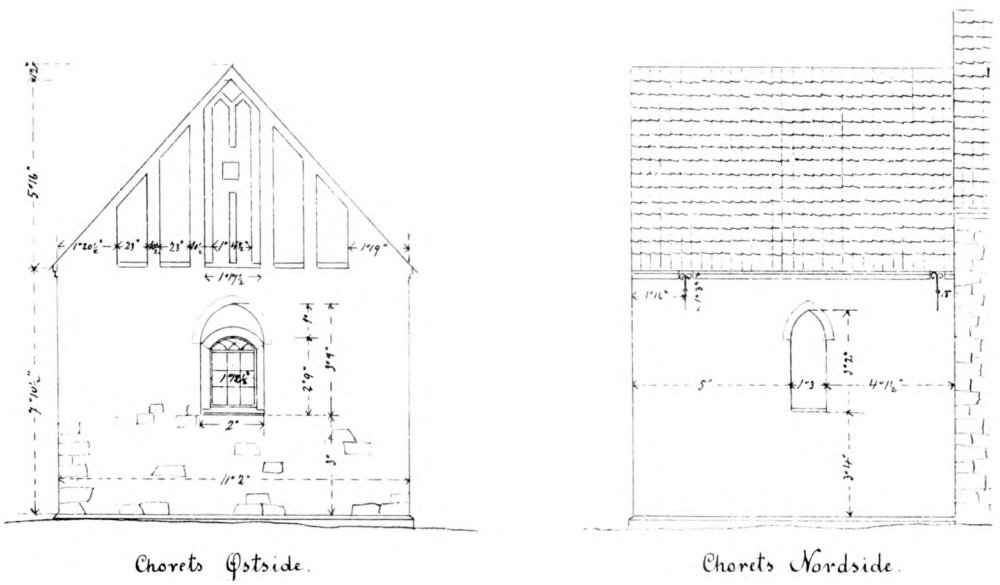

Fig. 4. Lille Lyngby. Opmåling af koret før 1883. 1:150 (sml. p. 1510).

sparet; det nye murværk rejstes af munkesten, og hver af de tre mure forsynedes med falsede, fladbuede vinduer under et spidsbuet, ydre spejl[14]. Gavlen fik fem høj blændinger, hvoraf den midterste var stavværksdelt; de øvriges afdækning kendes lige så lidt som de 1724[7] omtalte kamtakker. — Det indre dækkes af en med ombygningen samtidig krydshvælving, der har retkantede halvstens ribber om diagonalstillet toprude; kapperne har vederlag i murene, og kun mod den ældre triumfmur er der en gjordbue.

Forud for *tårnets* opførelse ommuredes som nævnt skibets vestgavl og forsynedes med en bred, spidsbuet og falset arkade. Muren, hvis stenstørrelse (ca. 25,5x11,5x7,5 cm) går igen i resten af tårnet, er mod skibet pænt fuget, mod tårnet kun skrabet. Tårnets tre andre mure, som hviler på en syld af rejste kampesten, er skalmurede flere gange; sydmuren, der er fyldt med jernankre, står i krydsskifte, vest- og nordmuren i polsk skifte forneden og munkeskifte foroven.

Tårnrummet dækkes af en samtidig hvælving med halvstens hjørnepiller og retkantribber; overribberne har trinkamme. Af de højtsiddende, rigtfalsede og spidsbuede vinduer i vest og syd er kun det første nogenlunde urørt. Det flankeres udvendig af halvstens dybe, spidsbuede og hvidtede blændinger; en lignende findes på nordsiden.

Trappehuset i nord har fladbuet underdør, et par små lysspalter, rund spindel og loft af fladbuede binderstik samt nye cementtrin. — Mellemstokværket er mørkt; i nordmuren og nordøsthjørnet ses en række diagonaltstillede bomhuller, der tidligere må have strakt sig hele vejen rundt.

Fig. 5. Lille Lyngby. Indre, set mod øst. F..M. 1970

Klokkestokværket har til hver side to spidsbuede, falsede glamhuller og var indtil 1797[7] forsynet med blytækt saddeltag og gavle i øst-vest. Kammene på de formentlig blændingsprydede gavle er omtalt 1744. Det er sandsynligt, at tårnets *pyramidetag* er opsat ved en hovedreparation 1797 (sml. vindfløj p. 1514), som kan være foranlediget af, at man året før måtte nedbryde et faldefærdigt stykke af tårnmuren[7]. Istandsættelsen blev sikkert betalt ved salg af blytaget (på tårnet og kirkens sydside), der ved kongeligt reskript af 13. maj 1796 befaledes nedtaget. — Skalmuringer af tårnets syd- og vestside gennemførtes blandt andet 1724 og 1769[7] samt 1882[11], da tårnets ydre istandsattes sammen med resten af kirken.

Skibets to hvælv er opført efter ombygningen af vestgavlen (p. 1510); det viser fugningen af dennes østside indtil bjælkehøjde. Hvælvene har falsede vægpiller og spidse buer, men skiller sig i øvrigt ikke ud fra korhvælvingen i den nuværende glatpudsede tilstand, der hidrører fra en istandsættelse 1868[6]; vægpillernes utraditionelle kragbånd er formet i puds. — På oversiden har de ret kraftigt indskårne kapper trinkamme og en stor, muret topforstærkning. — Samtidig med hvælvslagningen tik skibets østgavl antagelig de 1724 omtalte kamme[7].

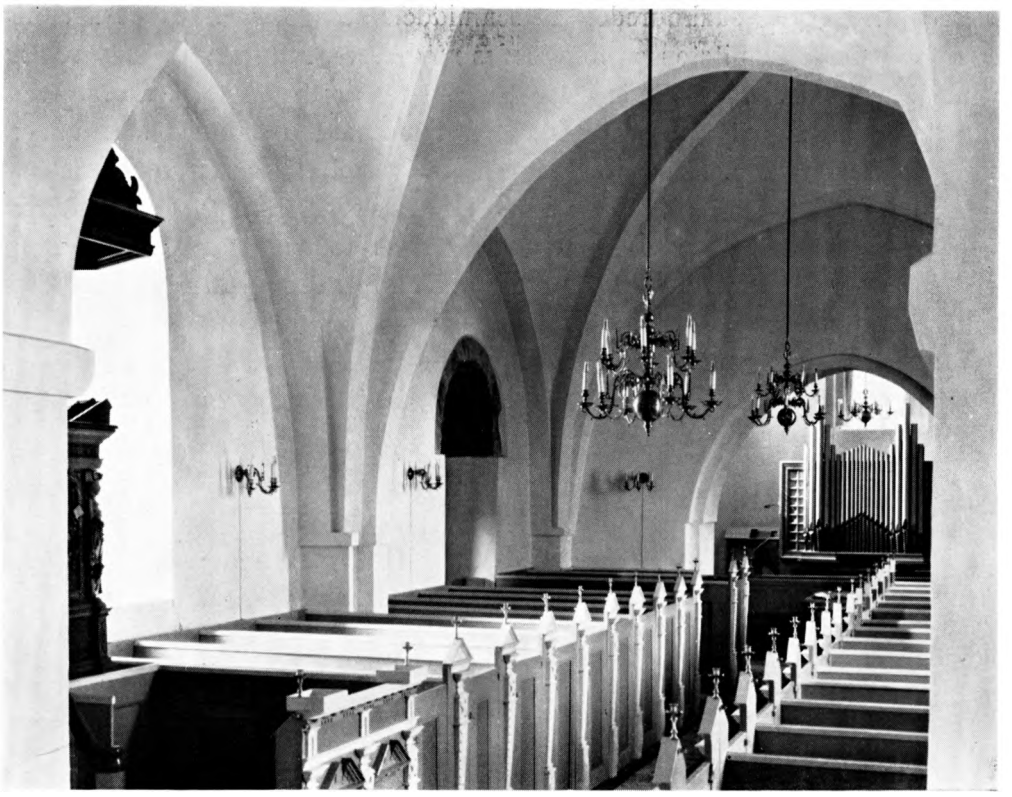

Fig. 6. Lille Lyngby. Indre, set mod vest. E.M.1970

Det usædvanligt høje *våbenhus* foran syddøren er umuligt at datere; murenes nedre del kan muligvis rumme en middelalderlig kerne, men alt er skalmuret, ombygget og ændret flere gange. Sin nuværende form (i blank munkestensmur og med kamtakker) fik bygningen ved hovedrestaureringen 1883[6]. Før den tid var det indre delt i to etager (med tykkere mure forneden end foroven) og omfattende istandsat 1859[11], mens det ydre prægedes af en fuldstændig skalmuring og opskalket tag fra 1724[15].

†*Sakristi* (mod korgavl?). 1664[13] muredes en dør »over« sakristiet, og 1758[7] repareredes dets søndre (!) tag.

Tagværkerne er overalt nyere og af fyr. Korets ombyggedes 1773, skibets 1782[7] og begges 1882[11].

Kirken står i blank mur, med store blyindfattede ruder i romaniserende indfatninger og tækket med røde vingetegl. Sidst er den istandsat 1962—63 (arkitekter Inger og Johannes Exner) i forbindelse med den førnævnte stabilisering af fundamenterne (p. 1509), men bygningens arkitektur og form skyldes helt istandsættelserne i forrige århundrede, dels glatpudsningen af det indre 1868f., dels vinduerne 1879 og de omfattende arbejder med det ydre 1883[11].

Ved denne lejlighed skalmuredes det senmiddelalderlige kor fuldstændigt med kløvede, banede granitsten og forsynedes med store, rundbuede vinduer. Lignende indsattes i skibet, hvis østre taggavl og nordvesthjørne skalmuredes som koret, mens sydvesthjørnet omsattes i munkesten sammen med våbenhusets ombygning (p. 1513) og tårnets istandsættelse[16]. Gulvene blev belagt med gule, grå og røde lerfliser, og dette materiale er 1962—63 genanvendt ved omlægning af skibets gulv. Koret, der er hævet to trin over skibet, har nu gulv af røde munkesten, tårn og stolestader af træ og våbenhuset af røde mursten på fladen.

Vindfløj på tårnet med årstal 1797.

†*Kalkdekoration.* 1831[7] indkøbtes kalk og »vitril« til fornyelse af de gule [hvælv]buer i kirken.

INVENTAR

Oversigt. Kirkens ældste inventarstykke er den romanske granitfont, en af de få sjællandske med relieffer (som Esbonderup o.a.). Sengotikken er repræsenteret ved nogle foldeværksfyldinger, der er indsat i dørfløjen i kirkens syddør. I første halvdel af 1600'rne fornyedes meget inventar: alterstager o. 1600, prædikestol 1614 fra Bernt snedkers værksted i Slangerup, altertavle o. 1630, tilskrevet Hans Barchmanns værksted (med nadvermaleri 1774), stoleværk og dåbsfad, det sidste fra o. 1650. Et par enkle mindetavler opsattes i 1770'erne. Det meste af det øvrige inventar (altersølv, alterskranke etc.) er fra 1800'rne. De to klokker er fra 1514 og 1652, den første en fin Fastenowe-klokke viet S. Botulf. — To gravsten fra 1600'rne er bevaret og flere middelalderlige begravelser konstateret.

Alterbordet består af enkelt fyrretræspanel fra 1858, da det murede alterbord blev nedtaget[11]. Staffering fra 1962—63 som det øvrige træinventar, gullige fyldinger og lysegråt rammeværk.

†*Alter klæder.* 1620 nævnes et klæde af silkecammelodt[17]. De følgende alterklæder synes alle at have været røde med guldkniplinger eller -galoner[18].

Altertavlen (fig. 7), et stateligt arbejde skænket 1630[41], barok med renæssancevinger til storstykke og postament. Tilsvarende tavler (med barokvinger) lindes i Dråby, Krogstrup og Gerlev (alle Horns herred), hvoraf sidstnævnte ifølge regnskaberne er udført 1631 af Hans snedker i Kratmøllen alias Hans Barchmann, fra hvis værksted Lille Lyngbys tavle sikkert også er udgået. Stor- og postamentvingerne svarer i helhed og enkeltheder til Slangerup altertavles fra 1611.

Storfeltet, der nu optages af et maleri på lærred, skærer (som Slangerup m.fl.) ned mellem postamenterne for de smalle sidefelter, der har portaludsmykning med muslingeskal-nicher; heri står (som i Slangerup) figurer af Peter med nøglen i kontrapost og en meget langskægget Paulus (fig. 10), hvis type kendes fra døren til Frederiksborg slotskirke. Tæt foran sidefelterne står to og

Fig. 7. Lille Lyngby. Altertavle skænket 1630 (p. 1514). E. M. 1970

to svære toskanske søjler med prydbælter på fælles, stærkt udladende postamenter med fyldinger; i søjlebælterne er der skåret engle, hvis underkrop dannes af bladværk, i postamentfyldingerne englehoveder mellem blad- og blomsterornamentik. De tilsvarende gesimsfriser bærer udskårne våben for lensmanden på Kronborg og Frederiksborg (1627—41) Frederik Urne og hustru Karen Arenfeldt; frisen over storfeltet er derimod glat.

Storvingerne, der efter stilen at domme må være en lille generation ældre

end tavlen og formentlig stammer fra Slangeruptavlens værksted, er i ren renæssance; selv de små enhjørninge (nu uden horn), der stikker forkroppen ud fra vingernes nedre parti, genfindes i Slangerup.

Tavlen hviler på et postament med glatte felter flankeret af små renæssancevinger ligeledes af Slangeruptype. Det barokke topstykke med hermer, bruskvinger og -topgavl, hvori Christian IV.s monogram, svarer til Gerlevtavlens ligesom de to frifigurer, Moses og Johannes Døberen, der omfattes af splitgavlene over storstykkets sidefelter.

I storfeltet er indsat et *maleri* på lærred, 107x96 cm, fra 1774[19], forestillende nadveren; forneden i billedet læses med skriveskrift: »Johannes XIII v. 21—26«. Interiørets vægge og søjler er brune, draperiet grønt, dragterne hovedsagelig blå og røde, gulvet har sorte og (smalle) hvide tavl med rødbrune firkanter i hjørnerne. Topstykkets maleri (på træbaggrunden) af Gudslammet er fra 1858[20].

Træværket står med en broget, hovedsagelig blå, rød og grøn, grumset staffering svarende til prædikestolens, sikkert uden nærmere tilknytning til de oprindelige farver.

Indskrifterne i storfeltets frise- og postamentfelt er med moderne fraktur: »See det Guds Lam« etc. og »Salige ere de etc. Matth. V.«

1737 blev altertavlen nedtaget og repareret, 1747 blev der udlagt fem rdl. til altertavlens maling, og 1832 opmaledes tavlen atter, mens indskrifterne forgyldtes og maleriet restaureredes[7]. 1858 var såvel altertavle som prædikestol, der »i årenes løb flere gange var blevet overstrøget med oliefarve, så at formerne til dels var udfyldt med farver, som på flere steder skallede af«, så medtaget, at malermester L. Sørensen, København, rensede dem overalt »lige ind til træet« og atter pånyt strøg dem fire gange, forgyldte, forsølvede og malede dem, samt fornyede og forgyldte alle inskriptioner. »Alle figurer og øvrigt udskåret arbejde var meget rigt forgyldte og forsølvede samt til dels lasurede med farver, således at det hele nu atter viser sig i sin oprindelige stil«[11].

På altertavlens bagside er ophængt et nyere *krucifiks* af bronze, 16,5 cm højt.

Altersølv. Kalk, disk og oblatæske er stemplet med Københavns bymærke 1858 og 1859 samt »I. Møinichen« for Carl I. S. Møinichen, København (Bøje p. 144); han fik 73 rdl. 1 mk. 8 sk.; samtidig betaltes 38 rdl. for en gammel kalk og disk[11]. *Vinkande* 1874, af københavnsk porcelæn, sort, med guldkors[6].

Berettelsessæt. Sygekalk med graveret: »Lille Lyndbye Kirke 1801« på bægeret, 15 cm høj[7]. Cirkulær, ret flad fod med glat standkant hvorover hulstav; over den flade overside smalner foden kegleagtigt ind og griber om det høje, nedre skaftled, der vider sig ud under den flade, glatte knop. Det øvre, korte, indknebne skaftled går i eet med det ægformede bæger. På foden over hulstaven og på bægeret under mundingen graveret laurbærbladrække, på bæge-

E. M.1970 S. K. K. 1947

Fig. 8—10. Lille Lyngby. 8. Alterstage (p. 1517). 9. Bordstage (p. 1517). 10. Figurer fra altertavlen (p. 1514).

ret mellem bølgelinier. På standkanten rest af Københavns mærke med »18..«, guardeinmærke F i bladkrans (Frederik Fabricius) og utydeligt mestermærke. Samtidig, smalkantet *disk* med graverede bølge- og siksaklinier. Nu i Skævinge (hovedkirke siden 1935) og ude af brug.

Alterstager (fig. 8) o. 1600, ret nøje svarende til stagerne i Nødebo (p. 1086), med tre fladtrykte kugleled på cylinderskaftet; den eneste forskel er, at Nødebo har en smal rundstav på lyseskålen, som Lille Lyngby savner. 46 cm høje. — 1875 maledes alterlysene (dvs. blikbeholdere) med hvid farve[6].

Bordstager (fig. 9) fra begyndelsen af 1600'rne; i lyseholderen huller efter to †*lysearme*. 34 cm høje. De nævnes i inventariet 1620 tillige med to kobberlysestager på 24 pund (muligvis ovennævnte) og to †*skåle* af kobber til to messinglysestager[8]

†*Røgelsekar* nævnt i inventarierne fra 1620 til 1716; vejede 2 pund[21].

Messehagler, alle nyere: 1) Af rødt fløjl med guldkors, 2) bordeauxrød silke, sømme med påsatte guldkors, 3) grøn silke (bruges fra pinse til advent), 4) hvid, damaskvævet (bruges ved altergang og højtider). — 1620 nævnes en †*hagel* af blåblomstret fløjl[8]; siden omtales kun røde[22].

†*Messeklokke* på 2 pund nævnt 1620[8].

Alterskranke vistnok fra 1858, af smedejern, halvrund, med glatte, trinde, nu grålamede balustre[23]; noget ændret 1963.

Døbefont (fig. 11—12), romansk af granit, af den nordsjællandske firkløvertype og sikkert fra samme værksted som Esbønderup (p. 1027), Græsted (p.

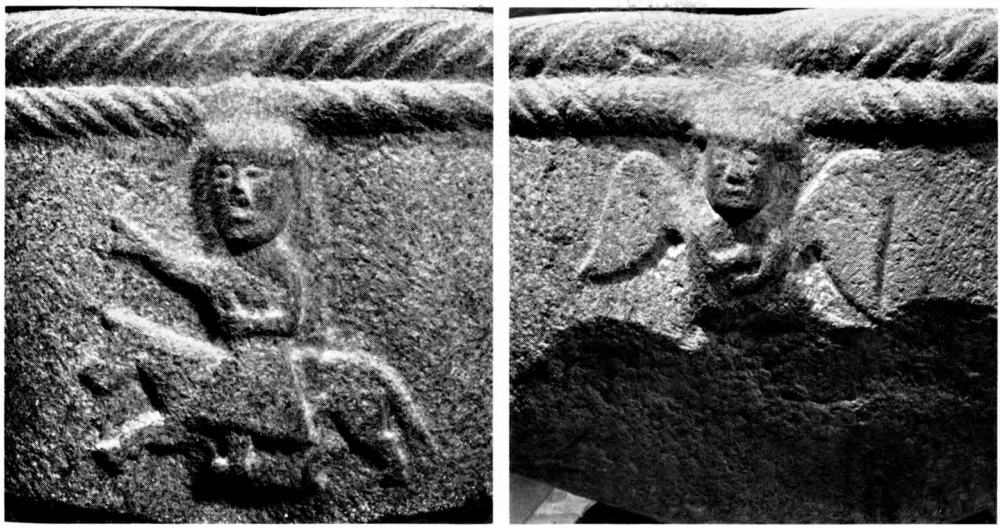
E.M. 1970

Fig. 11 a—b. Lille Lyngby. Døbefont. Relieffer, a. David. b. Samson og løven (p. 1518).

1183) og Vejby (p. 1300). Kummen, 68—92 cm i tvm., har under en dobbelt tovstav ved mundingen fire primitive relieffer, der til dels genfindes på Esbønderup-Græsted: 1) David siddende på en stol med sin harpe (fig. 11a), 2) Samson og løven (fig. 11b); Samson med langt, flagrende hår; fremstillingen omtrent som på Græsted, løvens hale og benstilling som Esbønderup, 3) mand iført knælang kjortel ridende på en lille hest og med hovedet i trekvart profil, (fig. 12a), omtrent svarende til Græsted (p. 1183, fig. 14), hvor stillingen dog er helt frontal og kjortelen fodsid, 4) engel med udbredte vinger, nederste parti afslået (fig. 12b; her har Esbønderup en svævende engel over en liggende skikkelse, tolket som Josefs drøm). Foden, der er noget molesteret, er af almindelig Roskildetype, en keglestub med rundstav foroven[24]. — 1774 flyttedes fonten op i koret og maledes[7]; 1858 blev den påny malet, denne gang sammen med et nyanskaffet, glat †*låg*[11]. Ti år senere, efter pulpiturets nedtagelse, anbragtes fonten under tårnbuen[25], hvor den også har sin plads nu, men i tiden 1883—1903 har den stået i skibets nord-øst hjørne.

Dåbsfad, o. 1650, nederlandsk, med randforstærkning. I bunden drevet relief af luthspillende dame mellem store bladranker; bag hende ses forkroppen af en hjort, i løvet foroven to symmetrisk anbragte fugle (med meget lange halefjer); på randen enhjørning, hund, hjort og to harer, der dels vender fødderne mod fadet, dels mod randen — også de i rankeværk. Tvm. 58 cm.

Dåbskande o. 1830, af tin, af slangehanktype; korpus næsten helt fornyet, men indvendig i den oprindelige bund Københavns byvåben med utydeligt mestermærke og årstal (1828?) (sml. Esbønderup p. 1028 og Kregme p. 1570).

E. M.1970

Fig. 12 a—b. Lille Lyngby. Døbefont. Relieffer, a. mand på hest. b. engel (p. 1518).

Krucifiks af messing, lille, nyere, 15 cm højt, ophængt på muren ved prædikestolen.

Prædikestol leveret 1614 af Bernt snedker i Slangerup for 138 mk. 12sk. efter fortingning og 44 mk. for en himmel[8]. Stolen svarer i opbygning til værkstedets andre prædikestolsarbejder, jfr. f. eks. Frederikssund (malet 1606, se p. 662), Alsønderup (udateret, se p. 1450) og Tjæreby 1609 (p. 1403), af hvilke kun den sidste er regnskabsbelagt. De livligere figurskæringer vidner om, at værkstedet har fået nye kræfter, der ikke ville nøjes med de stive figurer, som karakteriserer alle de ældste stole.

Stolen består af fire fag, hvert med en evangelistfigur på en lille konsol; de har alle været omgivet af den samme dobbelte kassetteværksarkade som på værkstedets andre stole; men på Lille Lyngby er den indre fjernet, formodentlig 1858; sporene ses imidlertid under malingen. På hjørnerne står hermer, skiftevis mandlige og kvindelige, livlige som på Alsønderup og Oppe Sundby (Lynge-Frederiksborg hrd., udateret), måske af samme hånd.

Den enkle himmel med listeværk på undersiden har nu kun eet nyere, udsavet topstykke; den nedhængende Helligåndsdue er skåret 1858 af A. Kornerup[11].

Nu står stolen med en staffering svarende til altertavlens og har undergået samme behandling som den (jfr. p. 1516). Indskrifterne er med nyere, gylden fraktur, i frisen: »Kommer hid til mig« etc. Matth. XI, i postamentfelterne: »Salige ere de som ere aandelig« etc. Matth. 5, »Guds Rige er nær« etc. Marc I, »Lader eders Lender« etc. Luc. XII og »Sandelig, sandelig siger jeg eder« etc.

Joh. VIII. Herunder ses ældre skrift. På himlens frise står på latin med versaler: »Jeg mener ikke, at vi af os selv er duelige« etc. (Pauli 2. brev til Kor. 3,5—6).

Om ældre stafferinger meddeler regnskaberne: 1614 blev stol og himmel stafferet af Jørgen Hermansen i Hillerød for 194 mk. 4 sk.[26]; 1737 blev altertavle og prædikestol nedtaget og repareret[7], og 1832 (maler Schmidt) blev stol og himmel malet og indskrifterne forgyldt[7]. — 1868 flyttedes stolen til [kor]buen[11].

Stolestader. Kirken har bevaret sit stoleværk fra baroktiden, 26 gavle og 24 een-fyldingsdøre med bukkehornshængsler. De blev nedtaget ved restaureringen 1883 og lagt på loftet, men kom atter til ære og værdighed ved istandsættelsen 1962—63. Alle gavle har halspilastre af type som i de nærliggende Tjæreby (p. 1404), Skævinge (p. 1472), Strø (p. 1502) og andre, men i forskellige varianter, og med hensyn til dateringen af typen henvises da til, hvad der er sagt under Tjæreby. I Lille Lyngby står pilastrene på et højt postament med diamantbosse; skaftet er dekoreret med nymåneagtige ornamenter (som bl.a. Tjæreby og Strø), og under halsen er påsat en diamantbosse med store, halvcirkulære indsnit; profilkapitælet bærer en arkitravliste, hvorover trekantgavlen rejser sig med pålagte profillister. De nu forkert vendte ryglæn er samtidige. Dørene, hvis bukkehornshængsler er bevaret, har kun een stor fylding. Alt træværket stod indtil 1962 med en egetræsådring fra 1868[27], men har nu fået en fri farvegivning med gullige og grå farver (jfr. alterbord). — 1737 forsynedes stolene med knapper og lister[7], 1867 blev de flyttet om[11].

Degnestol (fig. 13) med hammerfyldinger under fladsnit og kronet af splitgavl (sml. indgangspanel i Strø p. 1502). 1868 rykkedes den hen til prædikestolen, som flyttedes til »buen« (se ovenfor); herved bevaredes dens forside, som indgik i søndre staderække. Tidligere (1824) perlefarvet[28], senere egetræsådret (til 1962), nu stafferet som de øvrige stolestader. — 1858 forlangtes præste- og degnestol borttaget og præstegårdsstolen forandret til degnestol[25].

**Låge,* antagelig fra degnestolen, indsendtes 1922 til Nationalmuseet (nr. D 10308), ganske svarende til stolens forside. Den har perlefarve fra 1824 (jfr. degnestol), og herunder ses lyseblåt, derunder igen en broget staffering.

**Lænestol* for præsten, fra første del af 1900'rne, med høj, rundbuet ryg, fjernedes ved sidste restaurering og henstilledes på Skævinge præstegårds loft.

†*Skab* til bøndernes gevær er nævnt 1662[13].

Dørfløj. I syddørens nyere dørfløj (vistnok fra 1906, sml. p. 1510) er indsat otte sengotiske fyldinger med foldeværk; i de fire afsluttes foldeværket med korsblomster og prydkors. Renset eg.

†*Pulpitur* i vest[25], formentlig samtidigt med altertavlen, idet det bar Frederik Urnes og Karen Arenfeldts våbner (og muligvis også samme årstal)[29]. Pulpituret, der hvilede på syv »søjler«, har haft et brystværn med malerier »med Forestillinger af David, Manasses, Josias, Abraham, Iesus, Ezechias,

Fig. 13. Lille Lyngby. Degnestol (p. 1520).

S.K.K. 1947

Moses og Iob«[30]. Det havde tre trappevis anbragte stolerækker. — 1666 repareredes pulpiturets stole og 1670 forhøjedes tre stole, den ene over den anden[13]; det repareredes igen 1718[7], og 1747 fik malerierne og malingen en mindre reparation[7]. 1832 maledes pulpiturets forside med dekorationer, og otte figurer restaureredes[31]. 1868, da fonten flyttedes til kirkens vestende (jfr. p. 1518), lavede snedker C. F. Oppenheuser, Roskilde, en ny trappe med sving og gelænder; samme år blev pulpituret nedtaget[11].

Orgel, 1907, udført af A. C. Zachariasen, Århus. Et manual og fem stemmer. I kirkens vestende.

Salmenummertavler, i alt fire, formodentlig fra 1803, da der kobtes fem tavler[7]; de er retkantede, til skydenumre, svarende til tavlerne i Skævinge (p. 1474) o.a. Farve som det øvrige inventar; 1865 maledes fire tavler og een af dobbelt størrelse[11].

Pengetavler m.m. 1) 1700'rne, med udsvejfet rygbrædt, mønjefarvet. 2) 1814, med reliefskåret årstal, egetræsådret. Begge (fig. 14) i alterbordet.

Inventariet 1865 omtaler tre gamle tavler til ombæring i kirken og to lakerede †*pengebøsser* med lås[11]. 1790 anskaffedes to låse til †*pengeblok*[7].

To af kirkens tre *lysekroner* er skænket 1938, en *krone* af jern er nævnt 1620[8].

Ligbåre. På våbenhusloftet ligger to sortmalede bærestænger til en ligbåre, den ene med hvidmalet: »Lille Lyndbye Aar 1809«; bevarede kroge viser, at de to stænger har været forbundet med tværkæder. Inventariet 1620 omtaler et dvelg ligbår klæde[8].

†*Ur.* 1863 repareredes kirkens nr[11].

Klokker. 1) 1514, støbt af Johannes Fastenowe. Indskrift i to hexametre med minuskler mellem korsblomstborter: »Quatuor at(qne) decem md[32] superaddita scripsi / annis pro [fejl for post] d(omi)ni[33] funditnr ista Botulphi« (»[da] jeg skrev fire og ti føjet til 1500 år efter Herrens [fødsel], støbes denne Botulphi [klokke]«). Da kirken (jfr. p. 1507) vides at være viet den hellige Trefoldighed, kan den mangelfulde latinske indskrift kun opfattes således, at det er klokken, der er viet S. Botulf. Indskriften indledes med et kors, efter hvilket ses aftrykket af et segl (fig. 15) med Dresselbjergs våben og omskrift med minuskler: »S[igillum] Anders Henries«, henvisende til ejeren af Lyngbygård († før 1535)[34]. Efter indskriftens sidste ord (foran korset) er der aftryk af en lille mønt fra hertugdømmet Sachsen ca. 1500[35]. Tvm. 108 cm (Uldall p. 259)[36]. Ophængning, se nr. 2.

2) 1652, støbt af Hans Meyer. Indskrift med versaler (pentameter + hexameter) mellem ophøjede rammelinier over en bort med pelikaner i frugt- og bladdekoration: »Ante mevm tempvs nvmerabitis hyblas [fejl for hyemes?] mille et sexcentas cvm qvinqvaginta dvabvs. Me fecit Hans Meyer 1652« (»før min tid skal I tælle 1000 vintre og sekshundrede med femtito. Mig gjorde H. M.«). Tvm. 102 cm.

Begge klokker omhængtes 1951 af Aug. Nielsen, Roslev; de gamle vuggebomme af eg, med store jernhjul til remtræk bibeholdtes.

†*Klokke.* Ved klokkeskatten 1602 afgav kirken en klokke på tre skippund, otte lispund[37].

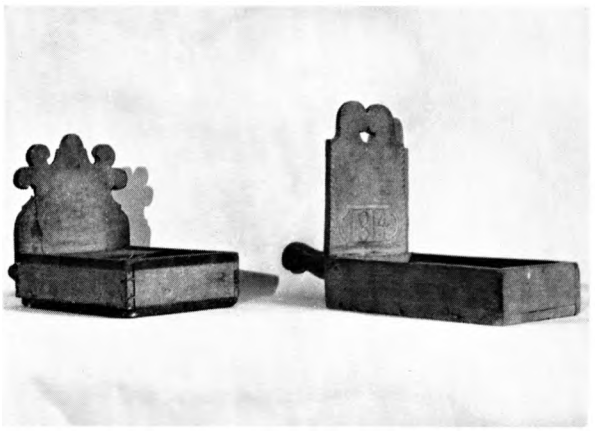
†*Messeklokke,* jfr. p. 1517.

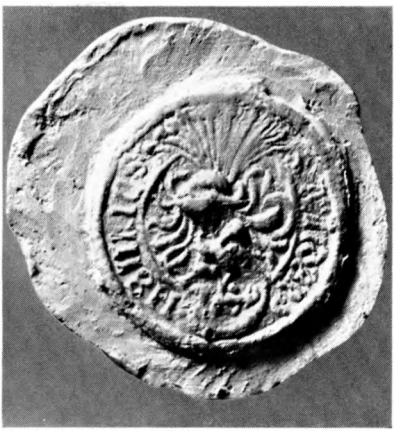
Klokkestol fra 1840[7], af eg, til to klokker, af vanlig bindingsværkstype med skråstivere på alle sider og lange jerndragere med møtrikker. På en af de vandrette planker forneden er med huljern indskåret: »A E (eller C?) O 1866«.

GRAVMINDER

Middelalderlige begravelser. 1) 1100'rne (fig. 16). Fra en †*grav* af usædvanlig type er bevaret *hovedenden, som er hugget ud i en bemærkelsesværdig stor frådstensblok (45 cm høj, 73 cm bred og nu 55—60 cm lang). I denne er der omhyggeligt udsparet, ægformet hovedrum, plads til skuldrene og fals til låg. Som afløb for ligvædsken findes i bunden en hugget rille og muligvis — ved brudkanten — et afløbshul[38]. Stenen, der 1898 lå »tæt op til det gamle kirkegårdsdige mod søen«, har inventarnummer i Nationalmuseet D 238/60.

2) *Jordbegravelser, eventuelt med* †*trækister.* Ved fundamentundersøgelsen 1961 konstateredes talrige begravelser uden for, op mod og inde under fundamenterne, de sidste hørende til en ældre kirke (sml. p. 1509). Alle skeletter

E.M. 190«

Fig. 14—15. Lille Lyngby. 14. Pengetavler fra 1700'rne og fra 1814 (p. 1521). 15. Aftryk af segl på klokke fra 1514 (p. 1522).

var orienteret med hovedet i vest, og i een enkelt grav kunne det fastsláes, at armene lå langs kroppens sider. Spor af trækister blev ikke iagttaget, men det er ikke udelukket, at ligene har været nedlagt i sådanne.

Mindetavler. 1) O. 1772. Maria Susanna Bøttcher Ussings, født i Riibe 11. sept. 1716, gift med stedets sognepræst Bagge Ussing 18. okt. 1740, moder til ti børn og overlevet af sin mand, fire sønner og to døtre, død 10. juni 1772. Hviler under fruentimmerstolene nr. 4—7 til midt ud i gangen.

2) O. 1774. Hr. Bagge Nielsen Ussing, født på Ussinggård i Jylland 4. juli 1714, student 1732, hører ved Riiber skole 1733, kateket ved Holmens kirke i Khavn 1736, sognepræst for Lyndbye og Ølsted 1740, gift med Maria Susanne i 32 år, fader til ti børn, af hvilke fire sønner og to døtre med mange venner hjertelig bedrøvedes, da han døde 29. juni 1774. Hviler under mandsstolene nr. 2—5 til midt ud i gangen.

To store, ens, sortmalede trætavler i profilramme; lange indskrifter med gylden kursiv i tidens rosende stil. I tårnrummet på nordvæggen[39].

†*Mindetavle.* O. 1777. Povl Hansen Bagger, sognedegn i Lille Lyndbye, født 1696 [afgået 1772, † 1777][40]. Ifølge Algreen-Ussing[30] en næsten udslidt tavle.

Gravsten. 1) O. 1619. Claus Hansen Rhvman, sognepræst, død VII Kal. Sept. [26. aug.] 1619, 50 år gammel, efter at have forkyndt evangeliet i Lyngby i 17 år. Kalksten, 133x86 cm. Latinsk indskrift med fordybede versaler; udslidte hjørnecirkler. I koret under knæfaldet.

2) O. 1676. Anders Knudsen Riving, sognepræst i Lyndby, levede 61 år, død 24. febr. 1676. Kalksten med ortoceratitter, 150x82 cm. Indskrift på latin med fordybede versaler. I koret, foran altret.

1846 blev *begravelserne* rundt om i koret fyldt og ligstenene omlagt[7].

Fig. 16. Lille Lyngby. Hovedenden af (†) frådstensgrav (p. 1522).

L. L. 1970

Kirkegårdsmomimenter. 1) 1834. »Klokker Lars Nielsens familiebegravelse 1834«. Sandsten med marmorplade og kronet af kors. Sydvest for tårnet.

2) O. 1857. David Rosen, født 21. jan. 1791, død 12. febr. 1857. Missionær i Ostindien 1818—38, sognepræst i Lille Lyngbye og Ølsted 1840—57. Sandsten med vedbendranke i relief; indskrift med fordybede, sortmalede versaler. Ifølge Algreen-Ussings optegnelser »i samme Gravsted« som nr. †4—5. Ved østre kirkegårdsmur.

†*Kirkegårdsmomimenter* (efter Algreen-Ussing). 1) O. 1815. »Madame Ane Catharina Mentzs', født . .. 173?, død . . . 1815«. Jfr. nr. 3.

2) O. 1822. Provstinde Ane Catharina Nannestad, født Mentz, født 25. aug. 1765, død 16. juli 1822. Jfr. nr. 3.

3) O. 1823. Provst F. E. Nannestad, født 13. april 1761, død 22. aug. 1823. Nu erstattet af en utilhugget granitsten med indskrift: Provst F. E. Nannestad 1761—1823«. Ved østre kirkegårdsmur. Nr. 1—3 var tre trætavler på samme gravsted.

4) O. 1843. Christine Isabella Rosen, født i Kbhvn. f3. aug. 1839(?), død i L. L. 12. april 1843. »Søde Isa vi sees igjen«. Jfr. nr. 5.

5) O. 1848. Emilia Frederica Rosen, født 15. juli 1825, død 2. febr. 1848. »Fagre Blomst vædet med Taarer spiir til en senere Vaar!«. Nr. 4 og 5 var to marmortavler i samme gravsted som kirkegårdsmonument nr. 2.

6) O. 1852. »Skolelærer Christensens Hustru, Karen Christensen født Petersen af Store Lyngby, født i Annise den 8. Juni 1788, Død i Store Lyngby Skole den 5. Februar 1852.« Stenen, svarende til nr. 1, er bevaret, men marmorpladen erstattet af en nyere med indskrift: »Lærer Christensens familiebegravelse«. I kirkegårdsmuren øst for kirken.

7) O. 1858. Peder Jensen af Merløse, skolelærer og kirkesanger, født 25. maj 1798, død 27. maj 1858. Lærer i 35½ år. Marmorplade.

**Smedejernskors.* Første halvdel af 1800'rne, nu skriftløst, 150 cm højt, afbildet i Aage Jørgensen: Danske Gravminder af Smedejern, 1951. Siden 1922 i Nationalmuseets 3. afd., nr. 218/22.

KILDER OG HENVISNINGER

LA. Sjællands stiftsøvrigheds arkiv. Lille Lyngby kirkes rgsk. 1737—38, 1747—50, 1755—63, 1800—53. — *Arkivalier afleverede fra Sjællands stiftsskrivers arkiv 1897 og 1920.* Lille Lyngby kirkes rgsk.bøger 1716—1810 og 1810—1862.

Verf *embedet.* Kaldsbog for Skævinge-Lille Lyngby kirker 1859ff. Se i øvrigt arkivalier for Frederiksborg amt i almindelighed p. 30.

Nationalmuseet. Indberetning af M. Mackeprang 1922 (bygning og inventar), bygning suppleret af Elna Moller 1970, Erik Moltke (inventar og gravminder) 1947 og Inger og Johannes Exner (fundamentsundersøgelser) 1961. — Undersøgelse af Elna Møller og Erik Moltke 1947 og 1969 samt Erik Moltke og Marie-Louise Jørgensen 1970. Bygningsbeskrivelse ved Elna Møller, inventarbeskrivelse ved Erik Moltke.

Fyldige *udskrifter* af arkivalier kirken vedr. findes i NM. 2. afd.

Tegninger i NM. To måleblade og fire fortegninger til Stiftslandsbykirker, af A. L. Clemmensen 1876. — Tre plancher med forslag til kalorifære, af Martin Nyrop 1889. — *Kunstakademiets samling af arkitekturtegninger:* Opmåling af kirken, sign. 1883, af J. D. Herholdt (med angivelse af alle skalmurede partier).

Litteratur. A. L. Clemmensen og J. B. Løffler: Sjællands Stiftslandsbykirker, 1880.

[1] ActaPont. nr. 1661. [2] DiplDan. DaRigBr. 2. rk. IX, nr. 127; jfr. C. G. Schultz: Æbelholt Kloster, 1945, p. 22. [3] Landebogen p. 175. [4] Kronens Skøder V, 409. [δ] Kgl. Bibl. Folkemindesamlingens kartotek. [6] LA. Sjællands stiftsprovstearkiv. Holbo og Strø hrdr.s provsti. 1864—99. Synsprotokoller for kirker og præstegårde. [7] LA. Sjællands stiftsøvrigheds arkiv. Lille Lyngby kirkes rgsk.bøger 1716—1810, 1810—1862. [8] RA. DaKanc. Seks års kirkergsk. [9] LA. Amter. Frederiksborg amt. 1801—02. Breve vedr. kgl. kirker og skoler. [10] Indb. ved arkitekterne Inger og Johannes Exner, i NM.s 2. afd.s arkiv, journ. nr. 233/61. [11] LA. Sjællands stiftsøvrigheds arkiv. 1854—83. Stiftslandsbykirkernes fællesrgsk. [12] Se RA. Kultusministeriet. I. departement. 1848—1916. Journalsager. Hans I. Holm vægrede sig længe ved at udvide døren, der muligvis havde mistet døranslaget allerede 1869, da dørfløjen blev hængt udvendig, jfr. note 6.

[13] RA. Rtk. Rev. rgsk. Kirkergsk. 1661—72. Frederiksborg amt, Strø hrd.s kirkergsk.

[14] På fig. 4 er østvinduet vist langt større end på målebladene fra 1876. [15] Jfr. note 7. Våbenhusets tidligere udseende fremgår af opmålingerne i Stiftslandsbykirker. [16] Arbejdet, der havde murmester Kielberg, Frederiksborg, som entreprenør og arkitekt og Tolstrup som konduktor, blev dirigeret af J. D. Herholdt, der var bygningskonsulent for Stiftslandsbykirkerne. [17] Oprindelig tøj af kamelgarn, senere vistnok damaskvævet tøj; jfr. note 8. [18] Se f.eks. note 13, året 1668 og note 11, året 1865. [19] Note 7: La-

det male et nyt skilderi til altertavlen i stedet for det gamle, som var ganske forrevet. [20] Ved L. Sørensen, København; jfr. note 11. [21] Jfr. note 8, note 13, året 1662, samt note 7. [22] Jfr. noterne 13, året 1662, 7, året 1716, 6, året 1864 og 11, året 1865. [23] Jfr. note 11 samt LA. Kirkeinspektionsarkivet. 1804—06, 1807—14. De 11 stiftslandsbykirker. Konceptregnskab. Stiftskirkerne. [24] Mackeprang: Døbefonte p. 88. [25] LA. Kirkeinspektionsarkivet. 1855—71. Kirkesyn i domkirken og stiftskirkerne. [26] Jfr. note 8; vognleje til Slangerup efter prædikestolen og til København med maleren efter farve. [27] Jfr. noterne 25 og 6, året 1864; 1832 var staderne blevet malet af maler Schmidt, se note 7. [28] Ved A. V. Ewald. [29] Jfr. NM.s 2. afd. Håndskrifter. Hans de Hoffman: Siellands Kirckers og Sogners samt Herregaardenis Beskrivelse af Sogne Præsterne og andre 1755—73 og LA. Bispearkivet. 1758—59. Hist. efterretn. til fundatser af Hoffman. Tom I. Frederiksborg og Roskilde. [30] Kgl. Bibl. NyKglSaml. Fr. Algreen-Ussing: Gravskrifter og andre monumentale optegnelser. Samlede på fodvandringer. 1—2. 1856—64. [31] Ved maler Schmidt, se note 7. [32] For prosodiens skyld må md læses som m d. [33] Dni læses domini. [34] Jfr. Thiset: Danske adelige segl, 1905, p. 40. Samme: Stamtavler III, 28. [35] Meddelt af Georg Galster. [36] E. Gribso, i ÅrbFrborg. 1934, p. 88. [37] Danske Samlinger I, 100. [38] Den usædvanlige stenkiste må være forarbejdet til en (verdslig eller gejstlig) fremstående person; ved 1100-tallets slutning er der omtalt kongelig jord i sognet, jfr. Thomas Riis, i Landbohistoriske studier 1970, p.
12. En formmæssig parallel, men udført i granit, er bevaret i Viborg, jfr. Erik Levin Nielsen: Stenkisten i domkirkekrypten, i Middelalderstudier, Bidrag I til Viborgegnens topografi og historie 1970, p. 126. [39] På Algreen-Ussings tid hang de på »den nordlige Væg«. [40] Jfr. Anders Petersen: Sjællands Stifts Degnehistorie, 1899, p. 79. [41] A. L. Clemmesen og J. B. Løffler: Sjællands Stiftslandsbykirker. 1880.

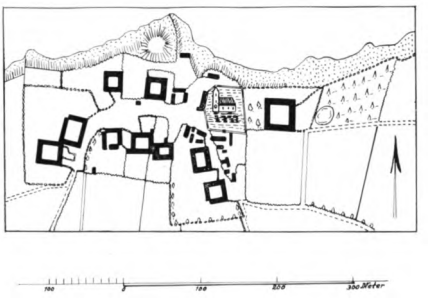

Fig. 17. Lille Lyngby. Landsbyplan.